

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

SETSWANA FIRST LANGUAGE

1109/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2017

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section A **Poetry**, **one** from Section B **Drama** and **one** from Section C **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO GO BAITHUTI

- Kwala dikarabo mo Bukaneng e o e neetsweng.
- Kwala Nomore ya gago ya bokwadi le Maina a gago mo Bukaneng e o e neetsweng.
- Dirisa pene e pududu jwa loapi kgotsa e ntsho.
- O kopiwa gore o seka wa dirisa dipene tse di phimolang fa o fositse.
- Araba dipotso **tse tharo**, e le **nngwe** mo Karolo A **Maboko**, e **nngwe** mo Karolo B **Terama** le e le **nngwe** mo Karolo C **Porosa**.
- Tlhokomela mopeleto o o fosegileng, matshwao a puiso le mokwalo o o phepa.
- Maduo a neetswe mo masakaneng [] mo bokhutlong jwa potso nngwe le nngwe.

This document consists of **12** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

KAROLO YA A: MABOKO

Tlhopha potso e le **nngwe** go tswa mo karolong ya ntlha.

1 Naledi e e Ntshontsho

Buisa leboko le le fa tlase ka kelotlhoko gore o kgone go araba dipotso tse di latelang sentle.

Phefo

O fudua lewatile ka kgalefo,
O roba ditlhare ka kgapatsego
O phatlhalatse maru godimo ga loapi
Ka bogale jo bo tshabegang le masisi.

O tshosa batho ka o roromisa matlo.
O re fudue re dikologe le lebala;
O goroga ka ditsuatsue o suma le dithaba
Ka makgakga o sa itheke o re fafatlela.

O usa dintlhaga tsa dinonyane ditlhareng,
O anogolola dikhai le matsela mathaleng,
O foka mmoko wa mabele le lerole mebileng,
Ka tšhakgalo le kgalefo e e sisimosang.

O mmaba wa dimela le batho,
O fofaka ka diphuka tse kgolo
O bilose phimpikwe ya marumantsho,
O rutlomolole matlhaku le matlo.

O bogale o tshabiwa lofekefeke,
Ka o suma o tsosa letlheretlhere;
Ere o fafatla o gogoretsa ka mešumo
Melelo e time go kube lorole lontsho.
Ba itshasakile ka one ba tlhamuketse.

(Z S Kotsokoane)

- (a) A go na le kgolaganyo magareng ga Setlhogo le leboko le? Neela mabaka mo karabong ya gago. [2]
- (b) Mmoki o ne a le mo maikutlong a a ntseng jang fa a bopa leboko le? Neela mabaka a le mabedi mo karabong ya gago. [3]
- (c) Maikutlo a gago ke eng ka poko e? Neela ka dintlha tse nne go tiisa karabo ya gago. [4]
- (d) Ke ka paka e feng ya ngwaga e go bopilweng poko e? Tshetlega karabo ya gago ka mabaka go tswa mo pokong. [3]
- (e) Tihalosa gore enjambamente ke eng? Neela sekai go tswa mo lebokong. [2]
- (f) Mokwadi o dirisitse mothofatso jang mo lebokong go bontsha maikutlo a gagwe ko babading. Ntsha dikai tse tharo go tswa mo lebokong. [6]

[20]**KGOTSA**

2 Naledi e e Ntshontsho

Buisa leboko le o le neetsweng ka kelotlhoko mme morago o itse go araba dipotso tse di latelang.

Ngwaga

Ferikgong a-moloma,
Bomaloma-pele ba a bo ba loma,
Morula e le ntletse o monwa,
More o ole ka dikala.

Sutêla tlhakola a go lomang serota,
A tle go tlhakola mabele modula.
E tle e re pula e itelekela,
Mabele a bone go gola.

Mopitlwe o tla ikgorosa,
A tla a pitla a itsheneka.
Mabele a pitlaganyetsa go butswa,
Bothaga ba rataratelela go utswa.

E tlaa re ka Moranang a nawa,
Mogang dinawa di namalala;
Seboko sa Thanang se bo se ralala,
Se gagabela dijalo go di segaka.

Motsheganong o tlaa goroga a tshega,
Pelong tsa maoka dinonyane di opela;
Ka di bona mabele a le mahunwana.
Mabele a tsega a re re omile maloba.

Seetebosigo o tshabe serame le tlala,
Ana moeng wa mariga o adimiwa mpa.
Dikobo di aparwa ke marua-kgomo,
Ka ba kgona le go ipudusetsa matlalo.

Phukwi goroga o tle o fikutse difala,
Phatwe a latele a tlhotlhore dikala.
Lwetse a goroge maru a duse pula,
Diphalane a gorose botsalo jwa diphalana.
Ngwana-atsele maungo ke ntletsetletse,
Le ka maboa ditlhareng a tletsetletse,
Sedimonthole ke tlhaga ke go bapaletse,
Badimo ba nthole morwalo ke imetswe.

(Z S Kotsokoane)

- (a) Poko e e mo isong ke ya paka efe? [1]
 Netefatsa karabo wa gago o lebile tse di latelang
- (i) Diteng [2]
 (ii) Popego [2]
 (iii) Puo [2]
- (b) Morero kgotsa kgankgolo ya poko ya ngwaga ke eng? [2]
- (c) Neela maina a kgwedi ya ntlha le ya bofelo ya ngwaga. [2]
- (d) Neela mefuta e le meraro (3) ya morumo e re nang le yone mo pokong ya Setswana. [3]
- (e) Tlhalosa mola o o latelang:
 "Phatwe a latele a tlhotlhore dikala" [3]
- (f) Tlhalosa gore mmoki o batla go re bolelelang mo temeng ya baratara. [3]

[20]

KAROLO YA B: TERAMA

Tlhopa potso e le **nngwe** go tswa mo karolong ya B ya terama ya **Maragana: D. M. Modise**.

3 Maragana: D. M. Modise

Buisa nopollo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang ka bokgabane.

Tsena, re teng mo lwapeng. (Go tsena Molaodi)

Mola: Dumela, Keiphe. A o esi mo lwapeng, fa e kete o tlhonaame,
O etsa motho a jewa ke bodutu?

Kei: (O bua a nyenyanyenya) Mmê o teng.
Legale o ka kwa sešoeng, kwa segotlong;
Ntšhwarele Mokwena, ema jalo ke go senkele senno,
Ampo o ne o eme fela ka dinao?

Mola: Ke tla nna, le fa tota ke ne ke itlhaganetse;
Ke ne ke lo tlhola fela, ke botsa matsogo.

Kei: A mme o botsa matsogo o eme ka dinao
E kete motho a boifa batho?

Mola: Ao, o mpalapala mebala e o e itseng:
A kgosi e teng mo lwapeng?

Kei: A o ka bo o ne o tla nna fa a ka bo a seo?

Mola: Se arabe potšo, ka potšo, mma.

Kei: Ke rata go itse fela, ke sa go patike

Mola: Legale...Ke ne ke tla nna ke nna,
A le teng le fa a seo.

Kei: Mme, itšhwarele Mokwena, ke ye go go tseela senno. (O a tšwa)

Mola: (A le esi)
Dipotšo tsa gagwe di batla monna a itharabologetšwe;
Fela, rure, kgarebe ya kgosing, ke a mo rata.
Sefathogonyana se sentle, ka go nyenya ga šone,
Puonyana ya gagwe, le lentšwana ja gagwe,
Matlhwana a a borokwana ale!
Bontlana jwa mešebonyana ele!

Boikanyego le maikaelelo a teng,
Tsholofetšo le dipotšwana tsa teng;
Gangwe le gape di nkepa maikutlo kwa teng,
Gore ke atlhame a tle a mpone pelo kwa teng.

Kei: Senno ke se, rra.

Mola: Ke a leboga, morwadia kgosi ya Lophephe.
(Bangwe ba tla ba tsositse modumo, ba tla mo lwapeng.)
Ke modumo wa bomang oo, Keiphe?

Kei: Ke rre le banna ba kgotla ba etla.

Mosi: (O tshwenyegile maikutlo)
Leba, utlwa! Bagolo ba belaela ka pele,
Bagolo ba lemoga ke pele; (o a ema)
Ke tla tshabela ka fa segotlong, ba ise ba mpone;
Ke tla šotlhama matlhaku ka kwa morago:
Sala sentle ke ile, Keiphe! (O a tšwa)

Kei: (A le esi) Hee, gompijeno o diregile jang, Molaodi?
Ke mo e tla reng re kopana a ntlhalosetse jang?
O simolotse leng go boifa fa a bona rre?
A o lebetse mafoko a gagwe a go re re nne baletlanyi?
Jaanong o itshupa fa go ntse jalo, e le legatla!

- (a) Neela kgotlhang e e diragetseng mo terameng e le gore e rarabolotswe jang?
Neela ka dintlha di le nne. [4]
- (b) Mokwadi o dirisitse jang botsalano jwa monna le mosadi mo terameng.
Tshegetsa karabo ya gago ka dintlha go tswa mo terameng. [3]
- (c) Maikutlo a gago ke eng ka ga Molaodi. Neela ka dintlha di le nne. [4]
- (d) A setlhogo sa buka se inyalana le diteng tsa buka? Neela ka dintlha di le pedi. [3]
- (e) Maikutlo a gago ke eng o le mobadi ka badiragatsi ba ba latelang.
- (i) Rapodi [2]
- (ii) Lerothodi [2]
- (iii) Keiphe [2]

[20]

KGOTSA

4 Maragana: D. M. Modise

Buisa nopollo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang ka bokgabane.

Fa e se Sebetwane yo o mmonang, ke Lerothodi!

A ga ise o lemoge gore ke mang? (Go tsena Maselwa)

Mase: Lerothodi ga a ise a galefe jaaka gompieno!
Batlhabani ba rona ga ba eme pele ga gagwe,
O ba diga motlhofo, e'te o gotlha leretiwa!
O rwele phuka tsa ntšhe tlhogong, o tla kwano!

Motlha: (Fa gaufi) Ijoo! Go le Mosila, le Lerothodi,
Ke swela mang wee! (o wa a swa)

Rapo: (A sa lemoge fa motlhabani a sule) Tlhabana! Tlhabana!
o motho wa ga Mosila! O a itshwela! (Lerothodi o gaufi)

Mosi: Mogala-mmakapa! a ke ene Lerothodi?
O mme ntlha a godile gabedi?
Ga ke mo itse a le kana!
Kala tsa me nkatamelang!
Lerothodi o a mpatla, ga a esi!
Lešomo la gagwe ke lele, le mo setse morago!

Mase: Kgosi, Mokwena, innele mo go Lerothodi!
a ise a go balaye, le go sotla Bakwena ba gago!
Fa e le go swa le go ineela,
Ikanye go ineela Mokwena-a-Moruleng!
Kgalemela Lerothodi a kganele ntwana, tšweetšwee!!
Nkutlwa, Kgosi, re ise re nyelele le wena;
Go gogolo eng, bogosi kgotsa loso? Nkaraba Mokwena?

Mosi: Tšwa fa go nna, Maselwa! O ntitaya tsebe! (Lerothodi o a tlhaga)

Kge: Ke yoo, Lerothodi!

Rapo: Disa lerumo ja ga Lerothodi, Mokwena!

Lero: O kae mosila? Itšhupe! Tšwa fa gare foo!
Ga ke Mojabeng, nna ke Lerothodi, ke a go batla!

Mosi: Lo kae, Bakwena? Ntlhabanelang!

- Rapo:** (Kwa thoko) Tlhabana! Tlhabana, Mokwena!
Ntwa-kgolo ga se ya molomo, ke ya marumo!
- Lero:** (O tsena fa go Mosila, a binakaka, a ntse a thiba ka thebe, a omisa ka lerumo.)
Ti-ti-ti-ti! Bona koo, ke sa go tlhabe mpa!
- Mosi:** Lo kae, Bakwena ba me?
Thebe ya me e onetse, e matsatsanko!
- Molo:** (Go mmona, o a mmoka)
Ešee! Ešee! Ešee, Kwena, ya dikwena!
Moropefatsi wa dipoa ke a bajwa!
Ke gate fa ke utlwe ke tlhajwa!
Ka ithhomola lekatse, ka boa ka le ribega!
Motlhakola-montsho wa ga Mmseadingwa-sa-marumo! (Ka go betwa ke pelo, Lerothodi a leba ntlheng ya go Molosiwa, ka kgakalo le kgapego ya tlhaloganyo.)
- Mosi:** (Ka leodi la thatanyana ya bofelo le ka go bo Lerothodi a gadimile go sele, a kolopa lerumo, a tlhaba Lerothodi mo pelong.) Tšhwara jalo! o eng? ka o le ngwana!
- Lero:** Lošo wee! Lošo wee!
A o nkgapa jaaka o gapile Lekaba le Mojabeng!
Ijoo!! Mosila, ke tla go bolaelwa ke mang? (O wa a šwa)

- (a) Mokwadi wa terama o bidiwang? [1]
- (b) Letshwaolegolo la terama ke eng? [1]
- (c) Go diregile eng gore Mosila a bolaye Lerothodi? [2]
- (d) Neelana ka mefuta ya diterama? [4]
- (e) Tlhalosa gore kgotlhang ke eng?
Netefatsa karabo ya gago ka go ntsha kgotlhang mo bukeng ya Maragana. [4]
- (f) Mo terameng ya Setswana re na le mefuta ya badiragatsi ba le mmalwa.
Neela badiragatsi ba le bane (4), o be o ba tlhalose. [8]

[20]

KAROLO YA C: POROSA

Tlhopa potso e le **nngwe** to tswa mo karolong ya C ya porosa ya **Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho**.

5 Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho

Buisa nopolo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang.

E ne e le kgwedi ya Diphlane e ya fifing, go setse malatsi a se kae fa Ngwanaatsele e rogwa. Mo mosong, maphakela a naka tsa kgomo, go le go sweu, lesedi la ngwedi la go ka tshamekela bana. Lekawana la tsena mo tshimong bontsi bo sa ntse bo kgontlha maroko, a golegile morole wa ga rre o mohunou, o eteletse pele ke mosimane a ka nna dingwaga di le lesome le metso e metlhano gongwe e merataro, mme e seng go feta foo. Ya borataro kwa pele, ka fa letsogong le legolo, go golegilwe e nkgwe, e e matshophe, e bapisitswe le e nala e e molema. Fa morago, gaufi le mogoma go oga e tshumo e e difata, e tshwailwe lekekete, e tshwaraganetse jokwe le e tšhampa, e e lephatladika e tshwailwe tlhako ya phala. Di jele sentle namane tsoo-rre tse di dinko di metsi.

A sega tema. Rangwaneagwe yo o mo tthatlhamang ka matsalo a bua le ena fa morago ga mogoma, a iketlile, a jesiwa monate ke ka fa di o neneketsang ka teng, e bile go bonala gore ba tla dira sengwe se se bonalang.

“Monna, dipholo tse di siame sentle. Utlwa jaaka di phamola mogoma mo diatleng tsa me. A e seng gore re o tlhofofaditse go fetisa selekanyo. Re tla bona fa re ntse re tswetse pele le tiro. Ka e bile ga ke rate di ya go lapa ka bonako. Re tshwanetse ra dira sengwe tota.”

Ba o tlhoma. Rrangwaneagwe a tsaya peo. A tsamaya le tema a e gasa ke le le sa tlwaelesegang, la molema. E rile a se na go wetsa mofama o di emeng ka fa go ona, fa a retologa, a kua a re, “Neela mosimane seme o tshware mogoma nako e ile, re tshaba mogote wa loapi.” Fa ba fitlha fa go ena gape a tsaya seme mo mosimaneng. E rile di se na go boa gabedi a tloga a re, “Tsaya seme ke tla se tsaya kgantele.” A boela kwa moraga go tshwara mogoma. Ba wetsa tema ya ntlha le ya bobedi le ise le ntshe nko.

E rile fa le tla go tlhaba, fa mosadi a tsena ka ketlele ya ditlhatleo le dikopi di le tharo, ba bo ba tsamaela bogare jwa tshimo ya Setswana sa maloba.

Ga tsena tlhogoputswa a ikokotlela ka lore lo lontsho ntswa kwa tshimologong lo ne lo le losweu, a tloga a lo tsholetsa, a lo tshekega mo mokwatleng, a ba sala morago. Ya re a ntse a tsamaya jalo fa morago ga mogoma a bua a le esi: “Mosimane yo, monna, o mo teng.”

- (a) Neela tlhaloso ya dipolelo tse di latelang ka boripana.
- (i) Diphlane e ya fifing. [2]
- (ii) Ngwanaatsele e rogwa. [2]
- (b) Baanelwa ba buka ya Ikeleng Tlhoko a ke ba madi le nama kgotsa mmopa?
Netefatsa karabo e e fa godimo ka go ntsha dikai di le nne go tswa mo bukeng. [5]
- (c) Tlhalosa dipolelwana tse di latelang:
- (i) Badiragatsi ba mmopa. [3]
- (ii) Badiragatsi ba madi le nama. [4]
- (d) Ditlhangwa tsa sešweng di na le mafuta e le mene ya dikwalo. Neela mefuta ae. [4]
- [20]**

KGOTSA

6 Ikeleng Tlhoko: N. K. G. Moncho

Buisa nopolo e e latelang mme o arabe dipotso tse di latelang.

Kedibonye e ne e le lekawana la dingwaga tse di masome a mabedi le metso e mebedi. O ne a se ka a fapogwa ke mekgabisa le maitlotlonko a bagorogi. A tswa mo gae, mo motseng wa Kubung, go ya ditoropong go ya go batla tiro. Mme e rile teng kwa mafatsheng a, ka a ne a fentse mophato wa botlhano fela, a bona tiro ya tuelo e e kwa tlase, mme a se ka a e galala ka go twe lemme ga le bolae go bolaya lefifi. A tshwara ka diatla kwa ntle ga go diega. E rile morago ga lobaka lo se kae, fa a ntse a tshwere tiro e bile a iketlile, a bona mosetsana wa kwa toropong, e bong Kelotlhophile-a-Makgoboko yo o neng a nna le batsadi ba gagwe mo toropong, mme ba ratana - selo se Kedibonye a neng a sa se tlwaela kwa gae. Mosetsana yo o ne a le dingwaga tse di masome a mabedi le metso e supa. Ka a ne a le mokhutshwane e bile a le mosesane ntswana dithotana ka fa morago di ne di le kalo, o ne a lebege a le monnye, e bile a tsietsa basimane ba le bantsi thata ka tsone dipopego tseo, bogolo thata ba ba tswang ka kwa ntle ga toropo eo ya Vanzylsrus.

E ne e tle e re fa Kedibonye a sa dire sepe mo ntlong ya gagwe, bogolo thata ka malatsi a mafelo a beke, a ye go itisa kwa ga gabo Kelotlhophile ka e ne e se go itisa e le go ithuta, a tsenngwa sekolo sa bošwa. E be e tla nna boitumelo jo bogolo mo go mmaetsho, a tshegela rure ka setshego se go tweng ke sa 'ke fano' ntswa tota yo o ka bo a bolelelwa gore 'ke fano' a setse a bonwe. Fa gongwe o ne o ka fitlhela go pegilwe maoto mo go ena, go bonala gore o mo bothateng, ngwana wa batho. Mme ka a ne a ineetse mo jokong eo o fitlhele a iketlile, a kgwabofetse jaaka konyana. Monnamogolo a leka go itshwenya go tswa kwa tshimologong ya dilo, a sa tswe fa maribeleng. Owaii, maaka a loleme. Gompiano o ithobogile, o beile fa fatshe, motho wa mokgalagwe. Jaanong le fa a re o a bua ga go thuse sepe, go direlwa fela mo matlhong a gagwe, a be a leke go tila go bona.

E rile letsatsi lengwe, ba sena go nna mmogo sebaka se selele jana, ba le mo monateng, ba itisitse mo kamoreng ya borobalo kwa ga gabo Kelotlhophile, a simolola kgang, a re, "Rure ke utlwa botlhoko jwa ntho fa ke akanya gore e sa le re simolotse lorato lwa rona mme ga o ise o ke o nthekele mosese gongwe le fa e le tukunyana tota. Go bonala tota gore ga o nthate ka pelo ya gago yotlhe. Gongwe di bonwa ke makgarebe a ke tiholang ke go bona o tshegatshega le one." Mosimane Kedibonye a fetola ka go botsa, a re, "A wena o kile wa ipona nako nngwe o nthekele borukhu? Go raya gore ka ga o ise o ke o nthekele sengwe, le wena ga o nthate ka pelo ya gago yotlhe, re tshwana fela."

- (a) Maikutlo a gago ke eng ka Kedibonye? Tshetlega karabo ya gago. [2]
- (b) Botsalano jwa ga Kelethophile le Kedibonye e ne e le jo bo ntseng jang? Neela ka dintlha di le nne. [4]
- (c) Maikutlo a mokwadi ke eng mo bukeng e? Neela ka dintlha di le tharo. [3]
- (d) Mokwadi o dirisitse dikgotlhang di fe mo lokwalong? Neela ka dikai go tswa mo lokwalong. [4]
- (e) Ditiragalo tse di dirisitsweng ke mokwadi mo bukeng di nyalana jang le tsa botshelo jwa nnete? Neela ka dintlha di le tharo. [3]
- (f) Neela ka kgato e le nngwe ya kgotlhang e mokwadi o e dirisitseng mo bukeng e? Tshegetsatsa karabo ya gago ka dintlha go tswa mo bukeng. [4]

[20]